

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ
КАПІТАЛОМ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

***ЗАЙКА С.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ГРІДІН О.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку світової економічної системи основою та одним з визначальних чинників забезпечення конкурентоспроможності будь-якого суб'єкта господарювання є інтелектуальний капітал. Його роль та значення важко переоцінити, адже конкурентоспроможним може бути лише те підприємство, головним принципом функціонування якого є використання знань для забезпечення ефективності власної діяльності і подальшого сталого розвитку.

В сучасних реаліях основним джерелом економічного зростання підприємства є інновації, внаслідок чого суттєво підвищується значення людського капіталу та відбувається розвиток і широкомасштабне використання інформаційно-комунікативних технологій. При цьому ускладнюються системи управління підприємствами і виробничими відносинами, що в свою чергу обумовлює необхідність аналізу інтелектуального капіталу підприємства в цілому та його компонентів зокрема. Також актуальними є питання оцінки і вдосконалення управління нематеріальними активами, які є визначальними чинниками конкурентоспроможності і забезпечують отримання значного економічного ефекту. Зокрема необхідно зважати на те, що в різних підприємствах співвідношення між матеріальними і нематеріальними активами є відмінним, що і визначає їх цілком індивідуальні інноваційні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення функціонування, розвитку та особливостей управління інтелектуальним капіталом займалось багато як закордонних, так і вітчизняних вчених.

Теоретичному висвітленню даної проблеми присвячено наукові

праці Е. Брукінга [4], Г. Десмонда, А. Едвінсона [1], К. Камерона, Е. Кемпбелла, Т. Коллера, Р. Парра, Г. Сміта, Т. Стюарта, Д. Фрідмана та багатьох інших. Втім необхідно відзначити, що основна частина робіт зарубіжних економістів демонструє більшою мірою загальноекономічні аспекти функціонування інтелектуального капіталу.

Серед українських науковців, які займаються вивченням питань сутності, структури і особливостей управління інтелектуальним капіталом, необхідно відзначити таких вчених-економістів, як К.А. Андрищенко [3], А.В. Василик [6], О.А. Грیشнова [7], С.В. Корновенко [9], А.О. Осаул [10], В.М. Порохня [11], І.С. Ткаченко [12], Г.О. Швиданенко [13]. Разом з тим, незважаючи на підвищену зацікавленість як іноземних, так і вітчизняних вчених до теорії інтелектуального капіталу, до сих пір не існує опрацьованого механізму управління інтелектуальним капіталом в контексті зростання конкурентоспроможності підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ і розробка пропозицій щодо ефективного управління інтелектуальним капіталом як стратегічним ресурсом підприємства для забезпечення його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою інноваційної діяльності підприємства є його інтелектуальний капітал. Рівень інтелектуального капіталу та вміння ефективно його використовувати визначають успішне функціонування підприємства в сучасному бізнесовому просторі.

Аналіз праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо структури інтелектуального капіталу дає можливість охарактеризувати його елементи (рис. 1).

Основною складовою елементів інтелектуального капіталу є людський капітал, що представляє собою сукупність знань, умінь, навичок і досвіду, компетенцій, творчих, управлінських, підприємницьких здібностей, а також моральних цінностей та культури праці. Для того, щоб людський капітал працював, необхідний не тільки рух знань, але і управління ними, колективна робота а, отже, відповідне підприємство, структура якого б включала дослідні лабораторії, бази знань і бази даних, маркетинг і товаропровідні мережі, центри доведення досліджень і розробок до конкретних ноу-хау широкого застосування [8].

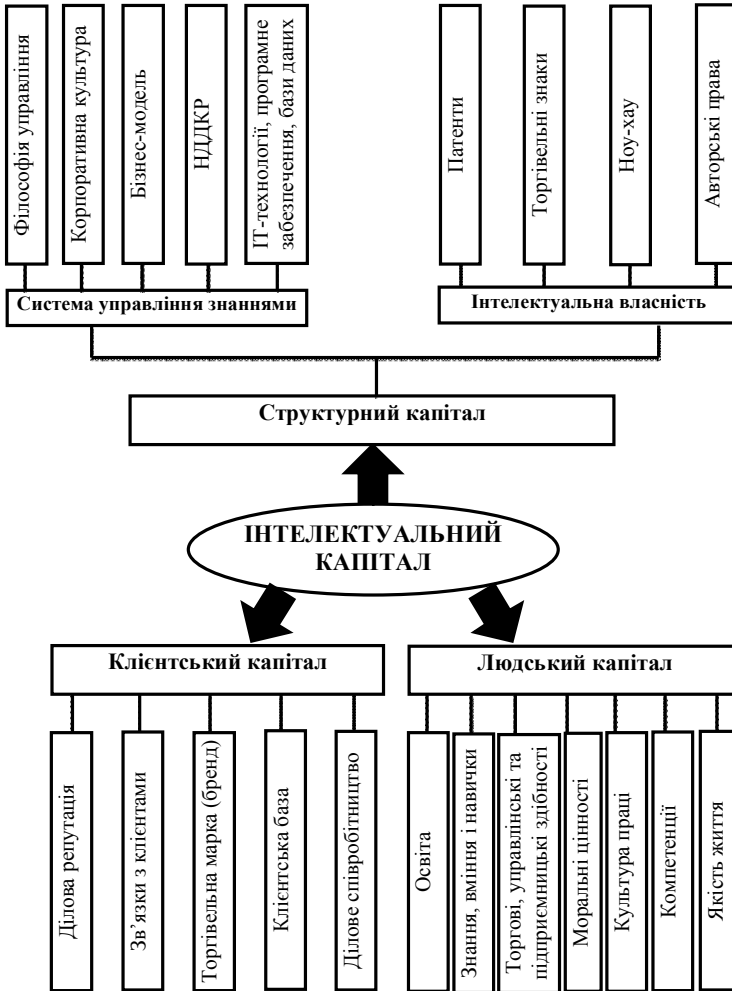

Рис. 1. Елементи інтелектуального капіталу

Не менш важливою складовою інтелектуального капіталу є структурний капітал, який у свою чергу, підрозділяється на інтелектуальну власність і систему управління знаннями. Інтелектуальна власність при цьому включає в себе патенти, торговельні знаки, ліцензійні угоди, авторські права, ноу-хау тощо, а система управління знаннями, в свою чергу, складається з філософії управління, корпоративної культури, інформаційних систем,

необхідних для обміну інформацією і творчого застосування загальних знань, баз даних, мереж, технологічної інфраструктури, процесів управління, що дозволяють підприємству концентруватися на стратегії і пристосовувати її до умов середовища.

Клієнтський капітал — це система надійних довгострокових довірчих і взамовигідних відносин підприємства зі своїми клієнтами, покупцями. Сюди відносяться бренди, фірмове найменування, канали збуту, ліцензійні та інші договори, наявність постійних покупців, повторні контракти з клієнтами.

Інтелектуальний капітал не складається з окремих частин: людського, структурного та клієнтського, а створюється в результаті їх взаємодії. Знання і здібності працівників підприємства (людський капітал) втілюються в організаційні процеси і зв'язки з партнерами (структурний капітал), які, в свою чергу, створюють базу для стійких і тривалих відносин з клієнтами (клієнтський капітал). Співпраця з клієнтами і партнерами допомагає накопичувати досвід, розвивати знання і здібності працівників, створювати бази даних і т.п. Таким чином, в підприємстві відбувається круговий рух структурних частин інтелектуального капіталу: від людського до клієнтського і навпаки.

Для успішного формування інтелектуального капіталу підприємства необхідна ефективна взаємодія, взаємопроникнення різних видів інтелектуального капіталу, створення при цьому синергетичного ефекту. Зокрема, тільки при перехресному впливі одних частин інтелектуального капіталу на інші здійснюється перенесення і закріплення знань зі сфери взаємодії із зовнішніми контрагентами у внутрішні корпоративні системи з метою подальшого використання співробітниками [8].

Ефективність і цінність інтелектуального капіталу визначаються і зростають тільки в контексті конкретної стратегії розвитку підприємства. Найбільш успішно інтелектуальний капітал може розвиватися в руслі цілеспрямованої діяльності щодо створення нової продукції або послуги і організаційно-структурних заходів для освоєння нових ніш на товарних ринках. Розвиток залежить від того, наскільки масштабно підприємство здатне для цього організувати дослідження і розробки, сконцентрувати необхідні інтелектуальні, матеріальні та фінансові ресурси.

Для ефективного управління інтелектуальним капіталом в підприємстві необхідний комплексний підхід. Тільки побудова цілісної системи оцінки та управління інтелектуальним капіталом призведе до максимізації цінності підприємства. Звичайно, так як всі

підприємства мають бізнес-моделі, що істотно відрізняються один від одного, не існує єдиної системи управління інтелектуальним капіталом, яка була б максимально успішною в кожному підприємстві.

Інтелектуальний капітал підприємства потребує розвиненої системи управління, яка виступає у вигляді реально існуючої структури, за допомогою якої управління набуває конкретного змісту, а функція управління інтелектуальним капіталом - практичну реалізацію.

Система менеджменту знань у великих підприємствах з їх традицією диференціації виробництва і розподілу знань та відповідними структурами (наявність головного менеджера з науки на рівні правління або ради директорів) нереальна для малих і середніх підприємств, де зазвичай розподіл функцій є нечітким, а ключові фігури управління є і основними носіями організаційних знань. Також недоцільними для впровадження і використання в малих і середніх підприємствах є прийнятні для управління знаннями в великих підприємствах інформаційні платформи і технології, оскільки вони вимагають технологічно складного, багатоетапного виробництва і диверсифікованої виробничої структури. Крім того, організація процесів управління знаннями на базі складних технологічних платформ недоступна для більшості малих і середніх підприємств в силу обмеженості доступних їм фінансових ресурсів. Проте, завдання інноваційного розвитку вимагають ідентичної організації управління інтелектуальним капіталом.

Підприємства зазвичай використовують такі види знань, як професійний досвід працівників, індивідуальне розуміння і практика, творчі рішення тощо. Вони повинні створити «спіраль знань», де неявні знання необхідно виявляти і поширювати, щоб вони стали частиною кожної індивідуалізованої бази знань. «Спіраль знань» поновлюється для підйому на нові і нові рівні, розширюючи знання, що застосовуються для різних сфер діяльності підприємства. Велику роль в цьому відіграють сучасні інформаційні технології і працівники, що їх використовують. Саме завдяки їм знання стають джерелом високої продуктивності, інновацій та конкурентних переваг [2].

У малих і середніх підприємствах більш значну роль відіграють неявні знання, передача яких може виявитися складною. Крім того, через обмежені кадрові і фінансові ресурси, виділення спеціальної структури для управління знаннями в малих і середніх підприємствах виявляється недоцільним, а можливості поширення знань шляхом організаційного навчання істотно знижуються в порівнянні з великими підприємствами.

Проте послідовність дій при побудові такої системи буде більш стандартною (табл. 1).

Таблиця 1

Алгоритм побудови системи управління знаннями

<i>Дія</i>	<i>Характеристика</i>
Ідентифікація знань	Виявлення індивідуальних і колективних знань, які можна розглядати як актив підприємства
Розробка стратегії розвитку знань	Стратегія управління знаннями повинна відповідати корпоративній культурі і філософії управління підприємством і розставляти пріоритети (стратегічні цілі), що визначають правові, економічні та етичні засади управління знаннями
Аудит знань	Оцінюється достатність наявних знань, їх доступність, якість формування і передачі, витрати на придбання знань в зіставленні з результатами (ефективність придбання знань), обсяг і рівень використання знань
Документальне оформлення бази знань	Шляхи, спрямовані на створення системи для зберігання масиву знань про інтелектуальний капітал підприємства на базі сучасних інформаційних технологій
Захист знань	Охорона отриманих знань за допомогою засобів захисту об'єктів інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, комерційні секрети тощо), а також шляхом відповідних заходів щодо стимулювання персоналу - носіїв неявних знань
Поширення знань	Передача знань з бази і від джерел тим, хто в них має потребу
Примноження та оновлення знань	Діяльність щодо вилучення нових знань із зовнішнього середовища. Два останні етапи здійснюються шляхом організаційного навчання. Для етапу примноження і оновлення знань можливим шляхом реалізації є також наймання нових працівників - носіїв знання

Враховуючі обмеження, що встановлюються умовами ведення бізнесу, зазначимо, що для більшості підприємств в даний час при створенні системи управління інтелектуальним капіталом слід спиратися на три основні елементи, від ефективності функціонування яких буде залежати як успішність системи, так і конкурентоспроможність підприємства в цілому. До цих елементів відносяться:

– управління «уречевленою частиною» системи менеджменту знань

(базами знань і технологіями, на основі яких вони реалізуються), націлене на накопичення знань, їх документальне оформлення і оптимальне використання. Цей елемент створює і систематизує пам'ять підприємства;

– управління людським капіталом - основним компонентом системи знань підприємства, який орієнтований на створення знань, їх поширення усередині підприємства, обмін із зовнішнім середовищем;

– створення організаційної культури, що сприяє поширенню, примноженню та оновлення знань в підприємстві [5].

Специфіка інтелектуального капіталу підприємства визначає напрями його успішного стратегічного розвитку.

Сформована структура інтелектуального капіталу, що складається з трьох основних елементів - людського, структурного та клієнтського капіталу, постійно вимагає нових підходів і більш точного обліку нематеріальних факторів росту вартості. Слід підкреслити, що тільки в сукупності і у взаємодії компоненти інтелектуального капіталу можуть сприяти створенню системи стійких конкурентних переваг підприємства.

З метою підвищення вартості та досягнення стійких конкурентних переваг підприємство повинна бути орієнтоване на ефективне управління своїм унікальним інтелектуальним капіталом.

Висновки. Інтелектуальний капітал має стратегічне значення для сучасного підприємства. Ефективне управління інтелектуальним капіталом, що стимулює творчий підхід до вирішення проблем сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та розвитку підприємства в сучасних умовах. Вивчення питань управління інтелектуальним капіталом і розробка стратегічних напрямків розвитку інтелектуального капіталу дозволить прискорити передачу результатів науково-технічної діяльності в виробництво, створити умови для розширеного відтворення в науково-технічній сфері, сприятиме підвищенню ефективності діяльності підприємств і становлення інноваційного шляху розвитку економіки нашої країни.

Література.

1. Edvinsson L. Accounting, Empirical Measurements and Intellectual Capital [Electronic resource] / L. Edvinsson. – Access mode: www.emerald-library.com.

2. Абдикеев Н.М. Управление знаниями корпорации и реинжиниринг бизнеса: [Учебник] / Н.М. Абдикеев, А.Д. Киселёв; под ред. проф. Н.М. Абдикеева. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 382 с.

3. Андрущенко К.А. Интеллектуальный капитал предприятия: современные тенденции оценивания та управления / К.А. Андрущенко // Научный вестник Национальной академии статистики, обліку та аудиту. – 2015. – № 2. – С. 53-60.

4. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг [Пер. с англ.]; под. ред. Л.Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

5. Букович У. Управление знаниями: руководство к действию / У. Букович, Р. Уильямс. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 504 с.

6. Василик А.В. Формування стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства / А.В. Василик // Научный вестник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4(2). – С. 127-132.

7. Грішнова О.А. Людський капітал – визначальний чинник відродження національної економіки / О.А. Грішнова // Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія. – [у 2 ч.]. – К. : КНУБА, 2009. – Ч. 2. – 305 с.

8. Ермоленко В. В. Интеллектуальный капитал корпорации: сущность, структура, стратегии развития и модель управления / В.В. Ермоленко, Е.Д. Попова // Человек. Сообщество. Управление. – 2012 – № 2. – С. 110-122.

9. Корновенко С.В. Интеллектуальный капитал та його вплив на розвиток інноваційної економіки / С.В. Корновенко, О.М. Тараненко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 10. – С. 79-84.

10. Осаул А.О. Облік інтелектуального капіталу як складова стратегії управління підприємством / А.О. Осаул // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 18-26.

11. Порохня В.М. Методологія формування та управління інтелектуальним капіталом підприємств / В.М. Порохня, К.М. Крикуненко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 5. – С. 103-106.

12. Ткаченко І.С. Оцінка та управління інтелектуальним капіталом підприємства / І.С. Ткаченко // Університетські наукові записки. – 2014. – № 2. – С. 411-414.

13. Швиданенко Г.О. Чинники формування та розвитку інтелектуального капіталу як фактора інноваційного розвитку підприємств / Г.О. Швиданенко, О.А. Ніколайчук // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 246-253.

References.

1. Edvinsson L. Accounting, Empirical Measurements and Intellectual Capital [Electronic resource] / L. Edvinsson. – Access mode: www.emerald-library.com [in English].
2. Abdikeev N.M., and Kisel'jov A.D. (2011). *Upravljenje znanijami korporaciji i reinzhiniring biznisa [Knowledge management of Corporation and reengineering of business]*. N.M. Abdikeev (Ed.). Moscow: INFRA-M, p. 382 [in Russian].
3. Andryushchenko K.A. (2015). Intelektualniy kapital pidpriemstva: suchasni tendentsiyi otsinyuvannya ta upravlinnya [Intellectual capital of the enterprise: modern trends in evaluation and management]. *Naukoviy visnik Natsionalnoyi akademiyi statistiki, obliku ta auditu – Scientific Bulletin of National Academy of statistics, accounting and audit*, No 2, pp. 53-60 [in Ukrainian].
4. Bruking Je. (2001). *Intelektual'nyj kapital: kljuch k uspehu v novom tysjacheletii [Intellectual capital: key to success in the new Millennium]*. (Trans). L.N. Kovalik (Ed.). Saint Petersburg: Piter, p. 288 [in Russian].
5. Bukovich U., and Uil'jams R. (2002). *Upravljenje znanijami: rukovodstvo k dejstviyu [Knowledge management: a guide to action]*. Moscow: INFRA-M, p. 504 [in Russian].
6. Vasilik A.V. (2010). Formuvannya strategiyi upravlinnya intelektualnim kapitalom pidpriemstva [Formation of strategy of management of intellectual capital of the enterprise]. *Naukoviy visnik Poltavskogo universitetu ekonomiki i torgivli. Seriya: Ekonomichni nauki – Scientific Bulletin of the Poltava University of economy and trade. Series: Economic science*, No 4(2), pp. 127-132 [in Ukrainian].
7. Grishnova O.A. (2009). Lyudskiy kapital – viznachalnyy chinnik vidrozhennya natsionalnoyi ekonomiki [Human capital is the determining factor in the revival of the national economy]. *Lyudskiy kapital Ukrayini: stan, problemi, perspektivi vidtvorenniya – Human capital Ukraine: state, problems, prospects of reproduction*. (Part 1-2). Kyiv: KNUBA, Part 2, 2009, p. 305 [in Ukrainian].
8. Ermolenko V.V., and Popova E. D. (2012). Intelektual'nyj kapital korporacii: sushhnost', struktura, strategii razvittija i model' upravlenija [Intellectual capital: essence, structure, development strategy and governance model]. *Chelovek. Soobshestvo. Upravljenje – People. Community. Management*, No 2, pp. 110-122 [in Russian].
9. Kornovenko S.V., and Taranenko O.M. (2015). Intelektualniy kapital ta yogo vpliv na rozvitok innovatsiyanoi ekonomiki [Intellectual capital and its influence on the development of innovative economy]. *Visnik Cherkaskogo universitetu. Seriya: Pedagogichni nauki – Herald of Cherkasy University. Series: Pedagogical science*, No 10, pp. 79-84 [in Ukrainian].

10. Osaul A.O. (2016). Oblik intelektualnogo kapitalu yak skladova strategiyi upravlinnya pidpriemstvom [Accounting intellectual capital as a component of strategy enterprise management]. *Visnik Zaporizkogo natsionalnogo universitetu. Ekonomichni nauki – Vestnik of Zaporizhzhya national University. Economic science*, No 1, pp. 18-26 [in Ukrainian].

11. Porohnya V.M., and Krikunenko K.M. (2014). Metodologiya formuvannya ta upravlinnya intelektualnim kapitalom pidpriemstv [Methodology for the formation and management of intellectual capital of enterprises]. *Derzhava ta regioni. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnitstvo – The state and the regions. Series: Economics and entrepreneurship*, No 5, pp. 103-106 [in Ukrainian].

12. Tkachenko I.S. (2014). Otsinka ta upravlinnya intelektualnim kapitalom pidpriemstva [Assessing and managing intellectual capital of enterprise]. *Universitetski naukovі zapiski – University scientific notes*, No 2, pp. 411-414 [in Ukrainian].

13. Shvidanenko G.O., and Nikolaychuk O.A. (2016). Chinniki formuvannya ta rozvitku intelektualnogo kapitalu yak faktora innovatsiyonogo rozvitku pidpriemstv [The factors of formation and development of intellectual capital as a factor of innovative development of enterprises]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, No 1, pp. 246-253 [in Ukrainian].

Анотація.

Заїка С.О., Грідін О.В. Управління інтелектуальним капіталом як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Основним джерелом економічного зростання будь-якого підприємства є інновації, при цьому важливим фактором, без якого інноваційна діяльність неможлива, є його інтелектуальний капітал. Управління інтелектуальним капіталом – це вміння перетворювати знання у вартість і в інновації. В статті обґрунтовано теоретичні основи і розроблено пропозиції щодо ефективного управління інтелектуальним капіталом як стратегічним ресурсом підприємства для забезпечення його конкурентоспроможності. Встановлено, що управління інтелектуальним капіталом має стимулювати творчий підхід до вирішення завдань, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства в умовах економіки знань.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, ефективне управління, інновації, конкурентоспроможність підприємства, управління знаннями.

Аннотация.

Заика С.А., Гридин А.В. Управление интеллектуальным капиталом как фактор обеспечения конкурентоспособности предприятия.

Основным источником экономического роста любого предприятия являются инновации, при этом важным фактором, без которого инновационная деятельность

невозможна, является его интеллектуальный капитал. Управление интеллектуальным капиталом - это умение превращать знания в стоимость и в инновации. В статье обоснованы теоретические основы и разработаны предложения по эффективному управлению интеллектуальным капиталом как стратегическим ресурсом предприятия для обеспечения его конкурентоспособности. Установлено, что управление интеллектуальным капиталом должно стимулировать творческий подход к решению задач, что, в свою очередь, будет способствовать повышению конкурентоспособности предприятия в условиях экономики знаний.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, эффективное управление, инновации, конкурентоспособность предприятия, управление знаниями.

Abstract.

Zaika S., Gridin O. Managing intellectual capital as a factor in ensuring the competitiveness of enterprises.

The main source of economic growth of any enterprise is innovation; and the important factor, without which would be impossible innovation is its intellectual capital. Managing intellectual capital is the ability to turn knowledge into value and innovation. There are the theoretical basis and suggestions for effective management of intellectual capital as a strategic resource for enterprise competitiveness in the article. Established that the management of intellectual capital should stimulate a creative approach to solving problems, which in turn will increase the competitiveness in terms of the knowledge economy.

Keywords: intellectual capital, good governance, innovation, competitiveness, knowledge management.

УДК 658.15:339.924

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

КРУТЬКО М.А. К.Е.Н.,

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кризовий стан національної економіки України неможливо подолати без досягнення належного рівня інтенсивності залучення фінансових ресурсів в бюджетоутворюючі та структурно-важливі її сфери з метою нормалізації відтворювальних процесів. Складна суспільно-політична ситуація, спад національного виробництва, існуючий рівень соціальної напруженості не сприяють активізації господарської діяльності. За таких умов єдиним шляхом підтримання стану